

MARJA ETELÄMÄKI
ILONA HERLIN
MINNA JAAKOLA
LAURA VISAPÄÄ

KIELIOPPI KÄSITTEISTYKSENÄ JA TOIMINTANA KOGNITIIVISTA KIELIOPPIA JA KESKUSTELUNANALYYSIA YHDISTÄMÄSSÄ

Kieli on luonteeltaan sekä kognitiivinen että sosiaalinen ilmiö, vaikka tutkimuksessa keskitytään usein vain sen jompaankumpaan ulottuvuuteen. Tarkastelemme tässä artikkelissa kahta funktionaalista tutkimussuuntausta, joiden lähtökoh-
tien ajatellaan olevan jokseenkin kaukana toisistaan: kognitiivista kieliooppia, jonka lähi-
tieteitä ovat kognitiotiede ja psykologia, sekä keskustelunanalyysia, jonka juuret ovat
ennen kaikkea sosiologiassa. Toinen suuntauksista korostaa kielen sosiaalisuutta, toinen
sen kognitiivista ulottuvuutta, minkä vuoksi myös niiden tutkimuskohde ja tutkimusky-
symykset eroavat toisistaan.¹

Keskustelunanalyysissä on lähdetty tutkimaan sosiaalisen tilanteen ja toiminnan jäsen-
tyneisyyttä sekä keskustelua kielellisenä toimintana (Goffman 1964; Sacks 1992; Sacks,
Schegloff ja Jefferson 1974; Schegloff 2006a). Metodia käyttävien kielentutkijoiden kysy-
mykset kohdistuvat siihen, miten kielelliset ilmaukset palvelevat vuorovaikutusta, miten
toimintaa jäsennetään ja tuotetaan kielellisesti ja minkälaisia toiminnallisia merkityksiä
kielellisillä ilmauksilla on. Kognitiivisen kieliopin edustajat ovat sen sijaan kiinnostu-
neet siitä, miten kielellinen merkitys syntyy ihmisten muodostamina käsitteistyksinä
(Langacker 1987, 1991, 1999). Tutkimuskysymykset liikkuvat merkityksen ja muodon

¹ Artikkelit ovat syntyneet Suomen Kulttuurirahaston osin rahoittaman Merkitys, tilanne ja
toiminta -hankkeen tuloksena. Artikkelit on yhteinen, ja kirjoittajien nimet ovat aakkosjärjestyksessä. Kiitämme
Eeva-Leena Seppästä yhteistyöstä sekä kahta Virittäjän nimetöntä arvioijaa arvokkaista kommentista.

motivoidussa suhteessa, erilaisissa skemaattisissa jäsennyksissä sekä siinä, miten kielellinen tieto jäsentyy suhteessa laajempiin käsiterakennelmiin. Tässä artikkelissa pyrimme luomaan pohjaa sellaiselle kielenkuvaukselle, jossa kieliopin kognitiiviset ja sosiaaliset ulottuvuudet kohtaavat toisensa.

Kognitiivisella kieliopilla ja keskustelunanalyysillä on erilaisten lähtökohtiensa ja tutkimuskysymystensä ohella monia muitakin eroja. Ne eroavat ensinnäkin syvällisesti suhteessaan teoriaan. Kognitiivinen kielioppi on kokonaisvaltainen teoria kielestä. Siinä kieli nähdään merkitysten välittämistä palvelevana symbolijärjestelmänä; merkitystä ja muotoa analysoidaan siksi erottamattomina kaikilla kielen tasoilla (Langacker 1987: 1–3, 81). Kognitiivinen kielioppi siis pyrkii sekä universaaleihin että kielikohtaisiin yleistyksiin ja esittää eksplikoituja ja siten kumottavissa olevia väitteitä kielen ja kognition sekä kielisysteemin ja kielenkäytön suhteesta (kysymyksistä, joihin teoria kielestä pyrkii vastaamaan ks. esim. Karlsson 1998: 31). Suuntaus operoi sellaisella laajamittaisella ja abstraktilla käsitteistöllä, joka pyrkii noudattamaan kielenkuvauksessaan niitä perusperiaatteita, joiden tiedetään olevan ominaisia ihmisen kognitiiviselle prosessoinnille. Kun mainittu käsitteistö yhdistyy kielentutkimuksen perinteisempään termistöön, analyysia ohjaa täsmällinen mutta jokseenkin raskas käsittekokonaisuus.

Keskustelunanalyysi ei sen sijaan ole lähtökohtaisesti lainkaan teoria kielestä vaan metodi, joka on kehitetty sosiaalisen toiminnan tarkasteluun. Lingvistisesti painottunut keskustelunanalyysi, joka lukeutuu niin sanotun vuorovaikutuslingvistiikan alaan, on sekin käytännönläheistä ja operoi teoreettisten käsitteiden sijaan usein puhujien kategorioilla eli käsitteillä, jotka puhujat osoittavat itse toiminnan kannalta relevanteiksi.² Ihanteena on se, ettei tutkija projisoi aineistoon sellaisia ennalta oletettuja kategorioita, jotka eivät osoittaudu vuorovaikutuksen etenemisen ja tulkinnan kannalta relevanteiksi. Metodiin kuuluu kuitenkin tekninen termistö, jonka avulla analysoidaan keskustelun yleisiä jäsennyksiä (esim. vieruspari- ja korjausjäsennyys, ks. esim. Schegloff 2007). Metodia käyttäville lingvisteille jossain määrin ongelmallista onkin suhde lingvistisiin kategorioihin ja teorioihin; käytännössä keskustelunanalyysia käyttävät lingvistit joutuvat hyödyntämään myös kielitieteellistä termistöä.

Teorian ohella tutkimussuuntauksia erottaa suhde aineistoon. Kognitiivinen kielen tutkimus on ollut perinteisesti niin sanottua nojatuolilingvistiikkaa: tutkija on kuvannut analysoimiaan ilmiöitä itse keksimiensä esimerkkilauseiden avulla. Monet teoriaan sitoutuneet tutkijat käyttävät tutkimuksissaan aitoja aineistoja, mutta käytetyt aineistot ovat olleet yksipuolisia sikäli, että ne ovat koostuneet pääosin monologisista tekstilajeista (Huomo 2008; Ojutkangas 2008; Visapää 2008: 21). Suomessa harjoitetun kognitiivisen kielentutkimuksen eduksi voi kuitenkin katsoa sen, että siinä käytetyt korpuukset ovat olleet hyvin laajoja ja tekstilajeiltaan monipuolisia (ks. esim. Herlin 1997, 1998; Ojutkangas 2001; Onikki-Rantajääskö 2001; Siirainen 2001; J. Leino 2003; Jaakola 2004; Herlin ja

² Vuorovaikutuslingvistiikan ja keskustelunanalyysin suhde tulee ymmärtää tässä siten, että vuorovaikutuslingvistiikka on kattotermi vuorovaikutuspuhetta tutkiville lingvisteille, joista monet käyttävät keskustelunanalyttistä metodia tai ovat saaneet siitä vaikutteita (ks. Ochs, Schegloff ja Thompson 1996; Selting ja Couper-Kuhlen 2001). Kognitiivinen kielioppi ja kognitiivinen kielentutkimus asettuvat puolestaan osakokonaisuussuhteeseen: kognitiivinen kielioppi on kognitiivisen kielentutkimuksen yksi osa-alue, Ronald W. Langackerin kehittämä teoria kielestä.

Visapää 2005a; Kotilainen 2007; Päiviö 2007; Visapää 2008). Kiinnostus empiriaan on yleisemminkin nousussa (ks. Gonzales-Marquez ym. 2007), mutta Ronald W. Langackerin ja Leonard Talmyn kaltaiset johtohahmot ovat perustaneet analyysinsä lähinnä itse keksimiinsä esimerkkeihin.

Se, että nojatuolimenetelmä ja rajoittuminen monologiseen aineistoon ovat hallinneet niin voimakkaasti kognitiivista kielentutkimusta, liittyy suuntauksen puhujakeskeiseen (tai oikeammin **kirjoittajakeskeiseen**) näkemykseen kielestä. Langacker on itse useassa yhteydessä korostanut intersubjektiivisuuden olevan kaiken merkityksenmuodostuksen lähtökohta (ks. esim. Langacker 1987: 62–67; 1999: 361–376), mutta käytännössä tutkimusperinnettä vuorovaikutuksesta ei ole. Kieltä on tarkasteltu kielenkäyttötilanteista irrotettuna abstraktina järjestelmänä, ja vastuu vuorovaikutusilmiöiden analyysistä on jätetty muille. Tästä syystä teoriasta puuttuu sellaisia käsitteitä, joilla vuorovaikutuksen kannalta relevantteihin ilmiöihin pääsisi käsiksi, mikä edelleen vaikeuttaa vuorovaikutusaineistojen analyysia. On myös huomattava, että silloinkin, kun intersubjektiivisuutta on kognitiivisessa kieliopissa painotettu, sitä ei ole käsitelty kovin yhteistoiminnallisena ilmiönä; esimerkkinä melko puhujakeskeisestä intersubjektiivisuuden tulkinnasta voidaan mainita Verhagen (2005).

Keskustelunalyysissa aineisto on ollut kaiken analyysin lähtökohta: lähestymistapa ja metodi pohjautuvat aineistojen tarkkaan havainnointiin, joten suhde aineistoon on saumatonta seurausta tutkimussuuntauksen metodiluonteesta. Keskustelunalyysissa tutkitaan nimenomaan puhuttua vuorovaikutusta, ja aineistona käytetään aitoja, nauhoitettuja tai videoituja keskusteluja, jotka litteroidaan yksityiskohtaisesti. Tutkittavat ilmiöt ja tutkimuskysymykset nousevat suoraan käsitellystä aineistosta, eivät ennalta määrätystä teoriasta, minkä ansiosta keskustelunalyttinen tutkimus on pystynyt kyseenalaistamaan monia vakiintuneita käsityksiä kielellisten elementtien luonteesta. Puhuttujen vuorovaikutusaineistojen yksityiskohtainen tarkasteleminen on myös murtanut ajatusta merkityksenmuodostuksen puhujakeskeisyydestä, kun merkitysten ja rakenteiden on osoitettu olevan »yhdessä» tuotettuja. Keskustelunalyysissa intersubjektiivisuuden ylläpitäminen ymmärretään ennen kaikkea käytännön ongelmaks: kukin vuoro saa tulkintansa viime kädessä vasta tulevassa puheessa. Mikäli korjauksia ei esiinny, keskustelijoiden katsotaan olevan riittävässä yhteisymmärryksessä. (Heritage 1996: 64–66; Schegloff 1992.)

Edellä mainittujen eroavuuksien valossa lienee ilmeistä, että myös tutkimussuuntauksien näkemys kielestä — tai vähintään sen kiinnostavimmista ulottuvuuksista — on jossain määrin erilainen. Keskusteluntutkijat ovat suunnanneet kiinnostuksensa puhuttujen vuorovaikutustilanteiden analyysiin ja sen myötä sosiaalisen toiminnan jäsentyneisyyteen, koska kieli nähdään perustavasti ihmisten välisenä sosiaalisena ilmiönä. Keskustelun ajatellaan olevan kielellistä toimintaa, joka on samalla myös järjestynyttä sosiaalista toimintaa. Tästä näkökulmasta kieli hahmottuu itsessään yhdeksi vuorovaikutuksen muodoksi, sosiaalisen toiminnan välineeksi (ks. Schegloff, Ochs ja Thompson 1996: 33). Kieltä kognitiivisesta näkökulmasta tarkkaileva taas lähestyy merkitystä ensisijaisesti mentaalisena ilmiönä, mikä korostaa ihmisen ja hänen kognitiivisten kykyjensä asemaa. Koska kielioppia ei ajatella sääntöjen kokoelmaksi vaan luetteloksi vakiintuneista tavoista, joilla asiointiloja voidaan jäsentää, konventionaalisuus ja sen myötä yhteisöllinen kielenkäyttö on periaatteessa kuvauksen ytimessä. Tästä huolimatta merkitys näyttäytyy yhdenkin yksilön mielen kautta tarkasteltavissa olevina yleistyksinä.

Vaikka kognitiivinen kielioppi ja keskustelunanalyysi vaikuttavat kuvattujen seikkojen valossa lähes päinvastaisilta lähestymistavoilta kielellisen merkityksen analyysiin, kummankin taustalla piilee nähdäksemme yhteneväinen näkemys kielestä. Vahvana yhteytenä keskustelunanalyysin ja kognitiivisen kielentutkimuksen kesken voidaan pitää muodon liittämistä sisältöön, halua nähdä kielenkäytössä ilmenevät muodolliset erot merkityksellisinä seurauksina kieltä tuottavien ihmisten valinnoista. Toisin sanoen keskustelun vuoro on keskustelunanalytikolle aina sidoksissa toimintaan hyvin samaan tapaan kuin muoto on kognitivistille aina sidoksissa merkitykseen.

Suuntausten erot johtuvat ennen kaikkea siitä, että niiden historialliset lähtökohdat poikkeavat toisistaan rajusti, sekä siitä, että niiden huomio on kiinnittynyt vuosikymmenten ajan hyvin erilaisiin asioihin. Esteenä yhteistyön kehittymiselle on ollut myös käsitteistön molemminpuolinen vieraus, mikä tekee tutkimussuuntausten välisen keskustelun vaikeaksi.³ Eroista ja haasteista huolimatta suuntauksia on nähdäksemme mahdollista ja kannattavaa sovittaa yhteen: perspektiivien yhdistäminen hyödyttäisi molempia tutkimusaloja ja voisi samalla synnyttää aivan uudenlaisia tutkimuskysymyksiä.

Kognitiivisen kieliopin ja keskustelunanalyysin lähtökohtia ja yhteensopivuutta ei tietääksemme ole aiemmin mietitty perusteellisesti teoreettiselta kannalta. Miltä osin käsitteet ja perusoletukset ovat sovitettavissa yhteen? Missä kohden on sovittamattomia ristiriitoja? Yrityksissä pohtia kognition asemaa vuorovaikutuksessa on rajoitettu esimerkiksi keskusteluun siitä, ovatko sellaiset psykologiset ilmiöt kuin asenteet ja tunteet kognitiivisia vai sosiaalisia, vuorovaikutuksessa tuotettuja (esim. te Molder ja Potter 2005). Vuorovaikutustutkijat ovat pyrkineet käymään keskustelua myös suoraan psykologian ja kognitiotieteen kanssa (ks. esim. Discourse Studies -lehden teemanumero »Discourse, interaction and cognition« 2006). Toisaalta joitain kognitiivisen kielentutkimuksen käsitteitä, kuten skeemaa ja konstruktia, on sovellettu syntaktisten rakenteiden vuorovaikutuslingvistisessä kuvauksessa (esim. Helasvuo 2001; Sanchez-Ayala 2003; Imo 2005).

Vuorovaikutuksen kognitiivista perustaa on toistaiseksi syvällisimmin pohtinut Levinson (2005, 2006). Kielen vuorovaikutuksellisen luonteen kognitiivisen perustan ymmärtämiseksi hän erottaa toisistaan yksilöllisen, interaktionaalisen ja sosiokulttuurisen tason, jotka ovat toisistaan riippuvaisia mutta joilla on myös itsenäinen ontologinen asemakäsi, että ne eivät yksiselitteisesti palaudu toisiinsa. Yksilöllisellä tasolla on selvästi kognitiivinen perusta, jolle muut tasot osin rakentuvat, mutta toisaalta ihmisen kognitiiviset valmiudet ovat muovautuneet vastaamaan interaktion tarpeita (Levinson 2006: 92). Vuorovaikutuksen tutkijoilla ei Levinsonin mukaan olekaan mitään syytä pelätä kognitiivisuutta. Sen tiedostaminen voisi päinvastoin olla hyödyllistä, sillä keskustelunanalyysin käsitteet ovat jo valmiiksi kaikkea muuta kuin »anti-kognitiivisia»: ne sisältävät esikäsityksen vuorovaikutuksen jäsenytyä koskevista kognitiivisista skeemoista. (Mas. 85.)

Sosiaalisen toiminnan kognitiivisen luonteen tunnistaminen on kuitenkin vasta alkua molemmat ulottuuvudet huomioonottavalle kielentutkimukselle. Jos esimerkiksi keskustelunanalyysia ja kognitiivista kielioppia halutaan sovittaa yhteen, on lisäksi käytävä perustavanlaatuaista pohdintaa kognitiivisen teorian eksplisiittisestä merkitysnäkemuksesta

³ Tämä on haaste missä tahansa tieteenvälisessä toiminnassa: keskustelu on mahdollista vasta sitten, kun on luotu yhteinen kieli (ks. esim. Huomo, Laitinen ja Paloposki 2004).

ja keskusteluntutkimuksen implikoimasta merkityskäsityksestä. Esitämmekin tässä artikkelissa suuntausten yhdistämiseen liittyviä pohdintojamme. Mitä saavutetaan kahden päältä katsoen lähes ristiriitaisen näkökulman yhdistämisellä? Mitä uutta tällainen ristivalitus voi tuoda esiin kielestä? Millaisten kielenilmiöiden analyysiin se on omiaan? Onko näkökulmien kesken ehkä joitain sovittamattomia ristiriitoja?

NÄKEMYSEROT TOISIAAN TÄYDENTÄMÄSSÄ

Olemme edellä tuoneet esiin kognitiivisen kieliopin ja keskustelunanalyysin ajattelun perusteita. Tässä jaksossa syvennämme kuvaa tarkastelemalla kriittisin silmin molempia tutkimussuuntauksia ja tuomalla esiin seikkoja, jotka osoittavat niiden yhteensovittamisen tarpeellisuuden: osoitamme sellaisia kohtia, joihin toinen suuntaus voi tarjota rakentavia näkökulmia. Pohjustamme näin seuraavien jaksojen yksityiskohtaisempia ehdotuksia kognitiivisen kieliopin ja keskustelunanalyysin käsitteistön yhteensovittamisesta ja sovelluksesta kielen kuvaukseen.

Kognitiivinen kielioppi eroaa monista muista kielioppiteorioista siinä, ettei se pidä leksikkoa ja kielioppia toisistaan erillisinä. Sen sijaan kielen ajatellaan koostuvan symbolisista yksiköistä, joilla on semanttinen ja fonologinen napa. Näitä muodon ja merkityksen yhteenliittymiä ovat paitsi sanat ja idiomit myös abstraktimmat rakenteet. Kielioppia ei siis ajatella sääntöjen kokoelmaksi vaan luetteloksi vakiintuneista tavoista, joilla puhuja voi asiointiloja jäsentää. (Langacker 1987: 57–58.) Ilmauksen ja sen esittämän asiointilan välinen suhde ei näin ollen ole suora: semanttiset rakenteet eivät heijasta ainoastaan esittämänsä tilanteen sisältöä vaan myös sitä, millä tavoin tämä sisältö on jäsennetty ja koostettu.

Kognitiivinen kielentutkimus onkin ennen muuta kiinnostunut siitä, millaisia maailman jäsenyyksen tapoja kieli tarjoaa ihmiselle. Nämä jäsenyyksen tavat puolestaan ovat seurausta ihmisen luonteesta biologisena mutta myös kulttuurisena oliona. Kiinnostus on kohdistunut esimerkiksi siihen, miten ihminen hahmottaa asemansa spatiaalisessa ympäristössä (esim. Lakoff 1987), miten eri hahmotustavat näkyvät kieliopissa (esim. Huumo 2006) tai miten ihmiset käsitteellistävät aistimuksensa (ks. Herlin ja Visapää 2005b ja siinä mainitut lähteet). Huomion kohteena on ollut ennen kaikkea kielen olemus ruumiillisesta kokemuksesta motivoituvien rakenteiden varastona. Kognitiivinen kielentutkimus näkeekin ihmisen ennen muuta ruumiillisena, aistivana oliona, joka maailmaa tarkkaillessaan muodostaa siitä yleistyksiä ja malleja (mm. Johnson 1987).

Vähälle huomiolle on tässä suuntauksessa jäänyt se seikka, että ihminen on paitsi maailmaa tarkkaileva myös sosiaalinen ja vuorovaikuttava olio. Kielen kulttuurista luonnetta periaatteessa korostetaan ja kulttuuristen erojen ilmenemistä esimerkiksi sanastossa on tutkittu (esim. Wierzbicka 1988). Suuntauksen piirissä ei silti juuri ole ajateltu ihmisen suhdetta lajikumppaneihinsa. Kärjistäen sanoen kognitiivinen kielioppi tunnistaa puhujan, jolle muut ihmiset ovat kiviin ja kantoihin rinnastuvia, havainnoitavia ja mallinnettavia maailman osia. Tämä tietty kapeus ihmiskäsityksessä ilmenee paitsi vuorovaikutustutkimuksen puuttumisena myös jossain määrin vajavaisena käsityksenä puhetilanteesta. Vaikka paljon on pohdittu nimenomaan sitä, miten ihminen maailmaa mallintaa, huomiotta on jäänyt se, millaisia malleja vuorovaikutustilanteista niiden osallistujille muodostuu. Kaikkiaan kognitiivinen kielioppi näyttäytyy puhujakeskeisenä teoriana, jossa keskitytään

kielen tehtävään yksittäisen ihmisen ja maailman suhteen jäsentämisessä. Paljastavaa tässä suhteessa on, että Langackerin keskeisin malli puhetilanteen ja lauseen ilmaiseman asiointilan suhteesta on näyttämömetafora (Langacker 1991, 1999).

Keskustelunanalyysi on vuorovaikutustutkimusta, jossa keskeisenä ajatuksena on se, että keskustelu on yhteistä kielellistä toimintaa. Tutkimus kohdistuu ensisijaisesti siihen, miten toiminnot jäsentyvät ja miten toimintoja jäsennetään hetki hetkeltä keskustelun kuluessa (Sacks, Schegloff ja Jefferson 1974; Sacks 1992; Schegloff 2006a: 1–12). Keskustelunanalyysin metodia käyttävät kielentutkijat ovat kiinnostuneita erityisesti toiminnan tuottamisen ja jäsentämisen kielellisistä keinoista. Toisin sanoen lingvistik, jotka käyttävät keskustelunanalyysin metodia, ymmärtävät kielen ensisijaisesti toiminnan välineeksi ja kieliopin keinostoksi, jolla puhujat luovat, jäsentävät ja muokkaavat toiminnan kontekstia. Keskustelunanalyttisen näkemyksen mukaan keskustelupuheenvuorot tulevat tulkituiksi keskustelutoiminnoista käsin; samalla niillä luodaan ja muovataan toiminnallista kontekstia (esim. Heritage 1996 [1984]). Tästä näkökulmasta on tutkittu mm. persoona- ja demonstratiivipronomineja sekä partikkeleita ja osoitettu, miten niillä esimerkiksi ilmaistaan ymmärrystä tai samanmielisyyden astetta tai jäsennetään osallistumiskehikkoa (esim. Sorjonen 2001; partikkeleista esim. Hakulinen 1989, 2001). Lingvistisiä tutkimustuloksia esimerkiksi suomen kielestä on siis kertynyt, mutta tois-taiseksi niitä ei ole kuvattu yhtenäisen teorian sisällä: tulokset ovat olleet pikemmin deskriptiivisiä kuin teoreettisiin yleistyksiin pyrkiviä. Näin on tultu paljolti jatkaneeksi fennististä deskriptiivistä traditiota.

Keskustelunanalyysi on metodi ja vähintäänkin varovainen julistamaan itseään teoriaksi; teorianakin se on teoria sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, ei kielestä (Heritage 1996: 237). Metodi kuitenkin sisältää näkemyksen kielestä, joka on vaikuttanut siihen, millaiseksi vuorovaikutuksesta kiinnostuneet tutkijat ymmärtävät kielen ja kieliopin luonteen. Kielentutkijoiden olisi syytä eksplikoida tämän ymmärryksen tuottamat tulokset jonkin yhtenäisen lingvistisen teorian sisällä. Eksplikointi auttaisi yhtäältä keskustelunanalyttikkoja kirkastamaan kuvauksiaan: deskriptio tasolla pysyttäessä ongelmana on se, että tulokset eivät ole osoitettavissa vääriksi. Toisaalta tulosten saattaminen teoriaksi tai niiden kytkeminen yhtenäiseen teoriaan tekisi niistä kielitieteellisesti käyttökelpoisempia.

Moneen lingvistiseen teoriaan sisältyy kuitenkin ristiriita keskustelunanalyysin lähtöoletusten kanssa. Vuorovaikutuslingvistik viittaavat usein diskurssifunktionaalisiin tutkimuksiin, joissa analyttisinä välineinä ja analyysin kohteina ovat esimerkiksi sellaiset ennakkokategoriat kuin topiikki, informaatorakenne tai yhteinen tietopohja (ks. esim. Chafe 1994; Du Bois 1980; Lambrecht 1994; Fetzer 2004). Lähtöoletuksena niissä on keskustelutilanne, jossa kielen välityksellä vaihdetaan tai jaetaan tietoa. Keskustelupuheen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että monet tällaiset aprioriset kategoriat ovat vaikeasti määriteltävissä. Ne eivät myöskään selitä keskustelun jäsennyksiä. Näkemys kontekstista on diskurssifunktionaalisisa malleissa kyllä melko dynaaminen, mutta analyysi perustuu puhujan intentioiden tulkintoihin, informaation välitykseen ja maailmasta puhumiseen, ei toimintoihin. Keskustelunanalyysin ja diskurssifunktionaalisten teorioiden lähtökohtien eroa kuvaa havainnollisesti seuraava lainaus Schegloffilta (2006a: 73):

The most common ways researchers have addressed actual spates of talk has been to ask what it is about, and how movement from one »topic« to another

▷

occurs, and what it reveals about the intentions and meanings being conveyed by the speaker or the several participants. – –

A comparable contrast surfaces in contributions to this volume between what might be called »mentation» on the one hand and »action» or »practices» on the other hand. The discourse is full of terms like *understanding, knowing, inferring, reasoning, establishing common ground, intention, motive, construal, theories* (e.g., Theory of Mind [ToM]), and so forth. But the central question is whether human sociality is a matter of *knowing* together or of *doing* together.

Keskustelunalyysin metodilla saaduille lingvistikille tuloksille saisiakin nähdäksemme kantavaa teoreettista pohjaa ennemmin kognitiivisesta kieliopista kuin diskursiifunktionaalisista teorioista. Se on puhetilanteen toiminnallisen jäsentymisen suhteen vielä jokseenkin neutraali ja yleisluontoinen. Toisin kuin muissa funktionaalisissa suuntauksissa, kognitiivisessa kieliopissa on eksplisiittisesti esitetty toiveita puhetilanteisuuden ja toiminnallisuuden huomioivan kognitiivisen tutkimusperinteen synnystä, ja Langacker korostaa omien puhetilannetta koskevien ajatustensa vaativan huomattavaa kehittelyä (ks. Langacker 1999: 376; 2001). Se, mitä kognitiivisessa kieliopissa sanotaan puhetilanteesta, ei nähdäksemme olekaan ristiriidassa keskustelunalyysin periaatteiden kanssa. Langacker ei lähde jäsentämään puhetilannetta esimerkiksi topiikin ja informaatiorakenteen kaltaisten ennalta määriteltyjen kategorioiden kautta vaan näkee kielen toiminnallisen luonteen, olkoonkin, että toistaiseksi on käytännössä rajoittunut puheakteihin — niihin kuitenkin sitoutumatta (Langacker 1991: 494–498). Kaikkiaan Langackerin teoria vaatii näiltä osin ainoastaan edelleen kehittelyä ja olemassa olevien käsitteiden dynaamisempaa tulkintaa voidakseen tulla yhdistetyksi keskustelunalyyttiseen metodiin. Keskustelunalyysi voisi tuoda kognitiiviseen kielentutkimukseen ajatuksen merkitysten puhetilanteisesta ja intersubjektiivisesta luonteesta.

Schegloffin vastakkainasettelu saattaa siis päteä joidenkin funktionaalisten teorioiden välisiin suhteisiin. Kognitiivisen kieliopin ja keskustelunalyysin välillä tällaista vastakkainasettelua ei ole tarpeen tehdä; ennemmin on syytä korostaa, että kielessä ovat aina läsnä sekä toiminnallisuus että maailman jäsentäminen. Juuri kielentutkijoiden on mahdollista osoittaa, että sosiaalinen on pohjimmiltaan kognitiivista ja kognitiivinen sosiaalista, minkä vuoksi keskustelu tulisi siirtää erojen korostamisen sijasta yhteisten rajapintojen etsimiseen. Kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta tällainen asetus edellyttää »kognitiivisen sitoumuksen» laajentamista »sosiaalis-kognitiivisen» sitoumuksen suuntaan.⁴ Kielentutkimuksen tuottaman tiedon ei pidä olla ristiriidassa sen kanssa, mitä tiedetään sosiaalisesta toiminnasta (ks. myös Schegloff 2006b). Haaste keskustelunalyysille on se, ettei myöskään sosiaalista toimintaa tulisi tämän sitoumuksen nimissä tarkastella sellaisten jäsenysten kautta, jotka ovat ristiriidassa sen kanssa, mitä tiedetään ihmisen kognitiosta.

Seuraavassa ryhdymme tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin suuntausten yhdistämismahdollisuuksia paneutumalla kolmeen keskeiseen teemaan. Pohdimme ensin puhujien ja

⁴ Kognitiivisella sitoumuksella tarkoitetaan sitä, että kielentutkimuksen tuottama tieto ei voi olla ristiriidassa sen kanssa, mitä muiden tieteenalojen tulosten perusteella tiedetään ihmisen kognitiosta (ks. Lakoff 1990: 40–42).

keskustelijoiden asemaa molemmissa suuntauksissa, minkä jälkeen siirrymme tarkastelemaan sitä, miten maailman ja puhetilanteen konstruointia on suuntauksissa käsitelty. Lopuksi yhdistämme suuntauksia keskeisen kognitiivisen kielioffin käsitteen, skeeman, avulla.

PUHUJA JA KESKUSTELIJAT

Haastavin ero tarkastelemamme kahden suuntauksen kesken on se, kenen tai keiden näkökulmasta merkityksenmuodostamista tarkastellaan. Siksi aloitamme kognitiivisen kielioffin teorian ja keskustelunanalyysin metodin yhteensovittamisen puhujan ja keskustelijoiden aseman tarkastelulla.

Kognitiivinen kielioppi on kielentutkimuksen suuntausten enemmistön tavoin varsin puhujakeskeinen analyysimenetelmä. Tämä näkyy selvimmin käytetyissä aineistoissa sekä siinä, ettei aineistoja edes välttämättä tarvita. Kognitiivisen kielentutkimuksen perusoppien mukaan itse keksityt esimerkkilauseet ovat osa sosiaalisesti konventionaalistunutta kielioppia, minkä vuoksi yhdenkin tutkijan muodostamat lauseet kelpaavat havainnollistamaan puheyleistyksen prototyyppisiä merkitysjäsennyksiä. Silloinkin, kun tutkimus on keskittynyt aitoihin aineistoihin, puhujakeskeisyys on harvoin murtunut: analysoitavana on ollut kirjoitettuja, monologisia tekstilajeja, jolloin huomio on voitu kohdistaa siihen, miten kirjoittajan valitsemat rakenteet konstruoivat tekstin merkitykset. Erona nojatuolimenetelmään on se, että yhden puhujan merkitysten asemesta tutkitaan satojen tai tuhansien puhujien merkityksiä ja niistä tehtäviä yleistyksiä. Korpustutkimuksissaan useiden puhujien huomioiminen ei siis ole tarkoittanut **samaan** vuorovaikutustapahtumaan osallistuvien yksilöiden huomioimista.

Puhujakeskeinen aineistoanalyysi on juonnettu kognitiivisen kielioffin merkitysnäkemyksestä, joka korostaa käsitteistäjän roolia kaikessa merkityksenannossa. *Käsitteistäjällä* tarkoitetaan sellaista kielellisen rakenteen projisoimaa ja implikoimaa näkökulmaa, joka assosioituu yleensä todellisissa kielenkäyttötilanteissa puhujaan tai kirjoittajaan (Langacker 1987: 110; 1990; Visapää 2008: 82).⁵ Se on samanaikaisesti sekä näkökulman abstraktio että viittaus puhujaan valintoja tekevänä merkitystentuottajana. Käsitteistäjä (puhuja) valitsee tietyn kieliopillisen jäsennyksen ilmaukselleen, ja tietty kieliopillinen rakenne projisoi ja implikoi omanlaisensa käsitteistäjän (merkitysnäkökulman). Kaikkien havaintojen kielelliset jäsennykset ovat jonkun käsitteistämiä (Langacker 1999: 107, 203), mistä seuraa vaatimus, että lingvistisen kuvauksen on aina otettava huomioon käsitteistäjän vaikutus siihen, kuinka merkitys jäsentyy. Langackerin (1999: 218) mukaan vuorovaikutustapahtuman primaari käsitteistäjä on puhuja ja toissijaisena käsitteistäjänä on pidettävä vastaanottajaa. Vastaanottajan osuus käsitteistysten muodostamisessa on kuitenkin jäänyt maininnan asteelle, sillä käsitteistäminen on nähty käytännössä nimenomaan puhujien (so. kirjoittajien) toimintana.

Keskustelunanalyysissa kaikkea toimintaa — myös kielellistä — tarkastellaan ennen kaikkea yhteistyönä ja kielenkäytön ajatellaan perustuvan intersubjektiivisille tulkinnoil-

⁵ Langacker ei ole esittänyt suoranaista käsitteistäjän määritelmää tai sen eksplisiittistä kuvausta kuin vasta 2008: 445–453, eikä siinäkään ota kantaa siihen, miten käsitteistäjä määritetty puhetilanteessa.

le. Perinteisen kielentutkimuksen puhujakeskeistä merkityskäsitystä on purettu, kun on osoitettu, että puhujat eivät voi yksin määrätä vuorojensa tulkintaa, vaan kunkin vuoron tulkinta vahvistuu vasta seuraavan puhujan vuoron aikana. Jos ensimmäisen vuoron tuottaja ei aloita korjausta, hän hyväksyy toisen vuoron esittäjän tulkinnan omasta aiemmasta vuorostaan. Tästä näkökulmasta keskustelussa tuotetut tulkinnat ovat aina yhteistyön tulosta, ja keskustelu voidaan nähdä intersubjektiivisten merkitysten tuottamisena. Keskusteluanalyysissa ei siis tarkastella yhden puhujan intentioita vaan yhteisiä tulkintoja. Keskusteluntutkijat eivät kuitenkaan kielläkään intentioita: puhujilla on mahdollisuus korjata tulkintoja, joita keskustelukumppani heidän vuoroistaan tekee.

Keskusteluvuorojen tulkinnat ovat siis perustavasti intersubjektiivisia ja kontekstuaalisia. Yksittäisten lausumien merkitystä on mahdotonta — ja epämielekästä — tarkastella kontekstista irrallaan, sillä niiden tulkintojen ajatellaan aina rakentuvan suhteessa niitä edeltävään ja seuraavaan kontekstiin. Kaksoiskontekstuaalisuudeksi kutsutaan sitä periaatetta, että kukin lausuma asettaa edeltävän vuoron tiettyyn tulkintakehykseen reagoimalla siihen juuri valitulla tavalla ja uudentaa näin kontekstia seuraavan puhujan tulkinnan pohjaksi. (Heritage 1996 [1984]: 236–239.) Jokainen vuoro pohjautuu näin edeltävään puheenvuoroon, tuottaa tulkinnan edellisestä vuorosta ja asettuu samalla pohjaksi seuraavalle vuorolle, joka joko hyväksyy tai hylkää edellisen vuoron. Yksi ja sama muoto voi näin saada erilaisia tulkintoja sen mukaan, minkälaisessa toiminnan kohdassa se esiintyy. Vuorot ovat monitulkintaisia, ja vasta seuraavan puhujan esittämä tulkinta lyö lukkoon sen, mikä edeltävän vuoron tarjoamista tulkintamahdollisuuksista reaalistuu. Edellä sanottua havainnollistaa seuraava keskustelukatkelma:

- 01 A: → t(h)u(h)uuk sääh.
 02 (.)
 03 B: → **mihi:s aikaa [myö tullaa.**
 04 A: → [he hee hee:: ki:va. .hhmikäs se vakiauto o:n nih.
 05 seh:. #mmm# .hhh Joka:- on- (.) jotakin noinh
 06 B: kahentoista maissa si[ellä
 07 A: [täälläh

Puhujan B vuorosta rivillä 3 voi tehdä kolme havaintoa: se on kieliopilliselta muodoltaan kysymys, sitä edeltää kysymys (r. 1) ja sitä seuraa kannanotto (*kiva*, r. 4). Rivin 4 vuoro on niin kutsuttu sekvenssin lopettava kolmas vuoro: se ilmentää, että puhuja A on tulkinnut rivillä 3 esitetyn vuoron vastaukseksi. Jotta olisi mahdollista ymmärtää, miksi rivin 3 vuoro tulkitaan vastaukseksi, vaikka se on itse muodoltaan kysymys, on tarkasteltava kontekstia, johon se tuotetaan. Rivillä 3 esitettyä vuoroa edeltää kysymys (r. 1), joka luo niin sanotun sekventiaalisien implikaation vastaukselle: se ennakoii vastausta. Tämän takia kysymystä seuraava vuoro tulkitaan vastaukseksi, mikäli suinkin mahdollista.⁶

Kognitiivisen kieliopin ja keskusteluanalyysin erot tuntuvat näyttäytyvän räikeimmillään juuri suhteessa merkitysten puhujakeskeisyyteen tai niiden intersubjektiivisyyteen. Kognitiivisen kieliopin merkitysnäkemys ei kuitenkaan ole pohjimmiltaan niin puhujakeskeinen kuin miksi se on käytännön analyyseissa muodostunut. Oletus kieliopin

⁶ Kysymystä seuraavan vuoron puhujilla on toki aina mahdollisuus tehdä muitakin asioita kuin vastata; edeltävän vuoron jättämistä implikaatioista poikkeavat vuorot sisältävät yleensä aina selityksiä tai perusteluja.

käyttöpohjaisuudesta sekä siihen kietoutuva ajatus kielestä konventionaalisten yksikköjen jäsenyteenä luettelona ottavat periaatteessa huomioon kielellisen merkityksenmuodostuksen sosiaalisen ja kontekstuaalisen ulottuvuuden.

Kognitiivisessa kieliopissa *käyttöpohjaisuudella* tarkoitetaan sitä, että kielen rakenteiden ymmärretään vakiintuvan ja muuttuvan aktuaalisista kielenkäyttötaphtumista tehtävien yleistysten myötä. Yksittäisen kielenpuhujan hallitsemat kielelliset konventiot muotoutuvat aidoissa kielenkäyttötilanteissa dekontekstualisoinnin kautta: ollessaan vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa kielenkäyttäjä omaksuu kielellistä ainesta, josta hän abstrahoi yleistyksiä konventionaalisten yksikköjen varastoonsa.⁷ Kuten Langacker (1999: 92) esittää: »However far this abstraction may proceed, the schemas that emerge spring from the soil of actual usage.»

Jokainen kielenkäyttötilanne siis muovaa yksittäisen puhujan kielellisiä konventioita, ja yksittäisten käyttötaphtumien pohjalta tehtävät yleistyksiset johtavat vähitellen tiettyjen yksikköjen *konventionaalistumiseen*. Niistä tulee kielenpuhujien rutiininomaisesti hallitsemia yksiköitä, jotka kuuluvat kielen konventionaalisten kielenyksikköiden luetteloon (Langacker 1999: 92). Raja konventionaalisen ja ei-konventionaalisen kielenyksikön välillä on häilyvä, koska jokaisella kielenpuhujalla on omat kielelliset kokemuksensa. Niinpä se, mikä on yhdelle kielenpuhujalla konventionaalisen kielenyksikön asemassa, saattaa olla toiselle vieras tai yllättävä ilmauskeino, jonka vasta toistuvat käyttötaphtumat mahdollisesti vakiinnuttavat. Koska vakiintuminen eli konventionaalistuminen tapahtuu aidoissa kielenkäyttötilanteissa, konventionaaliseen kielenyksikköön sisältyy aina myös tietoa sen mahdollisista käyttökonteksteista.

Ajatus kielen käyttöpohjaisuudesta pohjautuu siis näkemykseen kielenkäytön perustavanlaatuisesta kontekstuaalisuudesta. Abstrahoinnin lähtökohtana olevan kielenkäyttötilanteen osallistujia ei nähdä vain puhuvina päinä vaan tilanne ymmärretään kokonaisvaltaisesti, ottaen huomioon myös siihen sisältyvät vuorovaikutukselliset näkökohdat. Langackerille merkitysten syntykonteksti onkin aina pohjimmiltaan intersubjektiiivinen vuorovaikutustilanne, mikä rinnastuu siihen Schegloffin ajatukseen, että kasvokkainen vuorovaikutustilanne on kielen »koti». Kuten Schegloff (1996: 54–55) toteaa:

For example, if the basic natural environment for sentences is in turns-at-talk in conversation, we should take seriously the possibility that aspects of their structure — for example, their grammatical structure — are to be understood as adaptations to that environment.

Sekä kognitiivisen kieliopin että vuorovaikutuslingvistiikan perusoletuksiin kuuluukin emergenttinen ajatus siitä, että kielioppi on kiteytynyttä kielenkäyttöä (ks. emergenssistä etenkin Hopper 1998). Kognitiivinen kielentutkija tarkastelee tätä konventionaalisuuden näkökulmasta ja on kiinnostunut siitä kielellisen vuorovaikutuksen merkitysosasta, joka on abstrahoitunut yksittäisistä konteksteista skemaattisuudeltaan eritasoisiksi yleistyksiksi. Keskusteluanalytiikka taas näkee kieliopin vuorovaikutuksen tarpeisiin mukautuneena

⁷ Suuntaus ei kuitenkaan ole reduktionistinen. Paitsi tehdyt yleistyksiset myös kielenkäyttötaphtumissa esiintyvät spesifit kielenyksiköt kuuluvat puhujien konventionaalisten kielenyksikköjen varastoon. (Langacker 1999: 91.)

keinostona ja tarkastelee rakenteita siitä näkökulmasta, millaisia vuorovaikutustehtäviä ne palvelevat. Molemmat suuntaukset ovat kiinnostuneita siitä, mikä on puheyhteisön osallistujien konventionaalisesti jakamaa, mutta toinen tarkastelee kieltä puhujille yhteisenä toimintana, kun toinen fokusoi siihen, mikä intersubjektivisesta on abstrahoitu kielenkäyttäjien jakamaksi semanttiseksi merkityspotentiaaliksi.

Näkemyksistä, että tulkinnat ovat intersubjektivisia, ei välttämättä olekaan ristiriidassa kognitiivisen kielentutkimuksen käsitteistäjäkeskeisen lähtökohdan kanssa. Keskustelunanalyttisten ajatusten yhdistäminen kognitiiviseen kuvastraditioon voi antaa välineitä kognitiivisessa kieliopissa piilevän kontekstuaalisen näkemyksen esiintuomiseen ilman, että merkityksen kuvauksen kannalta havainnollisesta käsitteistäjän käsitteestä olisi luovuttava.

Kuten edellä kävi ilmi, Langacker (1999: 218) pitää vuorovaikutustapahtuman primäärinä käsitteistäjänä puhujaa, mutta tuo monessa yhteydessä esiin sen, että käsitteistyksen muodostumiseen vaikuttaa myös sen vastaanottaja. Keskustelunanalyysin perinteestä käsin ajatusta voisi laajentaa siten, että keskustelijoiden ajateltaisiin käsitteistävän kuvatut asiointilat ja meneillään olevan puhetilanteen yhdessä. Käsitteistäjän yhdistäminen kaksoiskontekstuaalisuuden periaatteeseen tarkoittaisi sitä, että kognitiivisen kielentutkimuksen edustajat tarkastelisivat myös sitä, miten keskustelijat voivat yhdessä konventionaalisten kielenyksiköiden ja vuorovaikutusstrategioiden kautta konstruoida sosiaalisesti ja intersubjektivisesti jaettuja merkityksiä. Vastaavasti keskustelunanalyttikko voisi omaksua käsitteistäjän ajatuksen mukanaan tuoman semanttisen ulottuvuuden, joka luo pohjan intersubjektivisista merkityksistä neuvottelemiselle.⁸

Seuraavassa jaksossa laajennamme tarkastelua puhujasta, keskustelijoista ja käsitteistäjistä puhetilanteeseen. Tarjoamme kognitiivisen kieliopin käsitykselle puhetilanteesta aiempaa dynaamisempaa tulkintaa ja keskustelunanalyysille muun muassa ankkuroinnin käsitettä.

KÄSITTEISTYKSET JA PUHETILANTEET

Keskustelunanalyysi tarkastelee kieltä aina suhteessa meneillään olevaan toimintaan. Niin keskusteluntutkijalle kuin keskustelijoille itselleen alati keskeinen kysymys on se, mitä kukin puhuja tekee vuorollaan, ei niinkään se, mikä on vuoron kirjaimellinen sisältö. Keskustelussa tuotettujen lausumien kontekstia tarkastellaan siis perustaltaan toiminnallisena. Myös rakenteiden ajatellaan palvelevan toimintaa — toisaalta tuottamalla sitä, toisaalta luomalla tulkintoja toiminnasta käsin.

Keskustelunanalyysi näkee siis kielen puhujat aktiivisina ja valintoja tekevinä toimijoina, ja sama pätee kognitiiviseen kielioppiin. Kognitiivisessa kieliopissa on kuitenkin keskitytty siihen, miten kielenkäyttäjät voivat käsitteistää puheena olevat asiointilat kielen tarjoamilla

⁸ Selkeä esimerkki, jossa kognitiivisenkin tradition puitteissa on pystytty ottamaan huomioon vastaanottajan vaikutus käsitteistykseen, ovat tietyt spatiaaliset suhteet, kuten vasen–oikea, edessä–takana, joita konstruoidessaan puhuja voi kääntää näkökulman »vastaanottajaystävällisemmäksi» (Levinson 2003; Ojutkangas 2005). Jäljempänä tulee esiin, että etenkin demonstratiivit tarjoavat ehkä vieläkin monisyisemmän ja hienovaraisemman esimerkin siitä, miten keskustelijoiden yhteistyö käsitteistyksissä toteutuu.

vakiintuneilla ilmauskeinoilla.⁹ Puhujalla on yleensä valittavissaan useita vaihtoehtoisia malleja jonkin tietyn asiointilan kuvailemiseen: samaan tapaan kuin valitessaan sanoja puhuja voi konstruoida saman olion eri ilmauksin (esim. *koira*, *hauveli* tai *petoeläin*) hän voi myös kielipiillisillä valinnoillaan päättää, millä tavalla jonkin tietyn tilanteen esittää.

Painotuserosta huolimatta molemmat suuntaukset siis kuvaavat sitä, miten ihmiset käyttävät kieltä konstruointiin, toinen maailman asiointiloja, toinen puhetilannetta painottaen. Tässä jaksossa pohdimme, onko kognitiivisen kielentutkijan laatimaan konventionaalisten yksikköjen varastoon eli vaihtoehtoisten jäsenysten luetteloon mahdollista sisällyttää myös vaihtoehtoisia puhetilanteen jäsenyyksiä, sekä yleisemmin sitä, miten keskustelunanalyysin ja kognitiivisen kielipiin lähestymistapa puhetilanteeseen sopivat yhteen. Esittelemme ensin Langackerin lähestymistapaa diskurssiin sekä sen suhdetta keskustelunanalyysiin. Tämän jälkeen käsittelemme kognitiivisen kielipiin kuvausta yksittäisten ilmausten suhteesta puhetilanteeseen, niin sanotun *ankkurointia*, ja sen yhteyksiä indeksisyyden käsitteeseen.

DISKURSSIIVARUUS, KÄYTTÖTAPAHTUMAT JA KAKSOISKONTEKSTUAALISUUS

Langacker on käsitellyt puhetilanteen kuvaamista yksityiskohtaisimmin niin sanotun diskurssiivaruuden käsitteen avulla (*CDS*, *current discourse space*; Langacker 2001). Diskurssiivaruus on mentaalinen avaruus, joka koostuu niistä elementeistä ja suhteista, jotka rakentuvat puhujan ja kuulijan jakamaksi kommunikaation perustaksi tietyllä hetkellä diskurssin virtaa.¹⁰ Diskurssiivaruuteen sisältyy niin kutsuttuja käyttötapauksia (*usage event*), jollaiset diskurssin virrassa seuraavat toisiaan. Käyttötapaukseen puolestaan sisältyy paljon oletetusti jaettua ja saatavilla olevaa tietoa.

Langacker kuvaa käyttötapauksen sisäisen käsitteellisen rakenteen koostuvaksi konventionaalisten yksikköjen tapaan fonologisesta ja semanttisesta navasta. Semanttiseen napaan kuuluvat kuvattava tilanne, niin sanottu asiointi, joka on Langackerin mukaan sen tärkein osa, toiseksi informaatorakenne sekä kolmanneksi puheen jäsentäminen (*speech management*), esimerkiksi niin sanottujen täyteilmausten merkitys. Fonologisessa navassa ovat tärkeimpänä segmentaalinen sisältö (morfeemit), marginaalisina lisinä intonaatio ja eleet.

Langackerin kuvaus käyttötapauksen rakenteesta on eittämättä karkea, mutta se on kuitenkin kehityskelpoinen. Etenkin puheen jäsentämisen asema siinä herättää kysymyksiä. On sinänsä myönteistä, että puheen jäsentäminen on mukana semanttisessa navassa — useinhan esimerkiksi niin sanottuja täyteilmauksia pidetään täysin merkityksettöminä — mutta varauksin suhtaudumme siihen, että puheen jäsentäminen olisi erillinen (ja vieläpä marginaaliseksi kuvattu) merkityksen osa-alue; ennemminkin haluaisimme nähdä

⁹ Kuten edellä on todettu, kognitiivisen kielipiin määritelmän mukaan kielipi on konventionaalisten yksikköjen jäsentynyt varasto; konventionaalisiksi kielenyksiköiksi kutsutaan niitä vakiintuneita muodon ja merkityksen yhteenliittymiä, joita puhujilla on käytettävissään ilmauksia rakentaessaan (esimerkiksi sanoja, morfeemeja ja erilaisia kokonaisuuksina hallittavia laajempia konstruktioita).

¹⁰ »The CDS is defined as the mental space comprising those elements and relations construed as being shared by the speaker and hearer as the basis for communication at a given moment in the flow of discourse.» (Langacker 2001: 144.)

sen elimellisenä osana itse asiointilan kuvausta. Emme toisin sanoen halua tehdä selvää eroa objektiivisen tilanteen ja puhetilanteen kesken. Kuten Langacker (ma.) itsekin toteaa, puhetilanteen jäsenyminen ja sen kuvaus kognitiivisen kieliopin kehyksessä kaipaavat tutkimusta ja spesifiointia.

Huomionarvoista on etenkin se, että Langacker kuvaa käyttötapahtuman koostuvaksi semanttisesta ja fonologisesta navasta. Se on siis muodon ja merkityksen yhteenliittymä, potentiaalisesti symbolinen yksikkö. Näin hän implikoi sen käsityksen, jota itse haluamme tarjota: puhetilannetta konstruoidaan siinä missä maailman asiointilojakin, ja kielenkäyttäjillä on eriaisteisesti vakiintuneita malleja puhetilanteista. Haasteena näemme etenkin sen, miten käyttötapahtuman periaatteellinen dynaamisuus saataisiin kuvatuksi yksittäisen käyttötapahtuman tasolla.

Yhtenä vaihtoehtona kuvauksen kehittämiseen on kognitiivisen kieliopin »todellisuuden dynaaminen ja evolutionaarinen malli» (*dynamic evolutionary model*, Langacker 1991: 276–279; mallin sovelluksesta puhetilanteeseen ks. Etelämäen ja Jaakolan artikkelia tässä numerossa). Sen mukaan maailma muotoutuu siten, että puhujilla on joka hetki edessään useita mahdollisia vaihtoehtoja siihen, miten tilanne voi edetä. Jokin niistä saattaa olla toisia prominentimpi, niin sanottu projisoitu todellisuus. Puhetilanne on maailman osa, ja yhtälailla se muotoutuu alati edeltävien puhetilanteiden perustaan: keskustelijoilla on joka hetki edessään useita mahdollisia vaihtoehtoja siitä, miten keskustelu voisi edetä. Keskustelunanalyysin näkökulmasta samaa asiaa tarkastellaan puhumalla kielenkäytön kaksoiskontekstuaalisuudesta ja kontekstin dynaamisuudesta. Lisäksi mallin kuvaama ajattelutapa ilmentää keskustelunanalyysin ajatusta sekventiaalisista implikaatioista: tietyt puheoiminnot asettavat joillekin seuraaville toiminnoille vahvemman sekventiaalisen implikaation kuin toisille, esimerkiksi kysymykset asettavat sekventiaalisen implikaation vastaukselle (ks. esimerkiksi jaksossa Puhuja ja keskustelijat). Keskustelunanalyysin suhdetta edellä kuvattuun käyttötapahtumien dynaamiseen ja evolutionaariseen luonteeseen kannattaisi pohtia tarkemmin. (Ks. myös Schegloff 2006b.)

ANKKUROINTI JA TOIMINNALLINEN TAUSTA

Puhetilannetta voi nähdäksemme lähestyä kahdesta suunnasta. Edellä kuvattu tapa oli tarkastella sitä toisiaan seuraavien, sisäisesti kompleksisten mutta (ainakin osittain) konventionaalisten käyttötapahtumien virtana. Siihen voi kuitenkin koettaa päästä käsiksi myös yksittäisten ilmausten suunnasta, analysoiden niiden suhdetta puhetilanteeseen ja käyttötapahtumaan. Yksittäisten ilmauskeinojen suhdetta puhetilanteeseen onkin kehitetty kognitiivisen kieliopin teoriassa huomattavasti pitemmälle kuin Langackerin (2001) esittämiä alustavia pohdintoja diskurssiavaruudesta. Nähdäksemme myös tätä kautta tarjoutuu mahdollisuus kognitiivisen kieliopin ja keskustelunanalyttisen näkemyksen yhteensovittamiselle.

Kognitiivisessa kieliopissa puhetilanteeseen viitataan käsitteellä *ankkuripaikka* (*ground*). Ankkuripaikkaan kuuluvat puhuja, kuulija ja heidän vuorovaikutuksensa sekä puhetilanteen välittömät olosuhteet, kuten aika ja paikka. Sitä keinostoa, jolla puhujat kytkevät yksittäisiä kielellisiä elementtejä ankkuripaikkaan, kutsutaan ankkuroinniksi (*grounding*). (Langacker 1990, 1991.) Kognitiivisen kieliopin teoriassa on siis olemassa erityinen tapa viitata puhetilanteeseen ja sen osallistujiin, ja tämä käsitteistö mahdol-

listaa tavanomaista laajemman kielellisten ilmausten indeksisyyden ymmärtämisen ja kuvauksen.¹¹

Ankkurointi tarkoittaa kielen ilmauksien suhteuttamista puhetilanteeseen, ja sen keino-
nostoa ovat tyypillisimmin ne ilmaukset, joita totunnaisesti kutsutaan deiktisiksi kielen
elementeiksi, kuten aikamuodot, pronominit ja deiktiset adverbit. Esimerkiksi imper-
fektin tunnus osoittaa, että ilmaistu tilanne kuuluu puhetilannetta edeltävään aikaan, ja
futuuri ankkuroi tilanteen projisoituun todellisuuteen (dynaamisessa evolutionaarisessa
mallissa näitä kutsutaan todellisuuden osiksi). Persoonapronomini taas voi täsmentää,
mikä on ilmaistun tilanteen osallistujan suhde puhetilanteen osallistujaan. Ankkurointi
ei kuitenkaan koske ainoastaan näitä elementtejä, jotka ovat kielen ilmeisimmät keinot
puhetilanteen ja kielellisen ilmauksen suhteen jäsentämisessä, vaan siinä on kyse ylei-
semmin ilmausten ja puhetilanteen kieliopillisestä suhteesta. Sellaisetkin ilmaukset, jotka
eivät viittaa puhetilanteeseen millään ilmeisillä keinoilla, saavat tulkintansa sen taustaa
vasten (Langacker 1999: 219).

Kognitiivisen kielioopin näennäisestä vuorovaikutusokeudesta huolimatta puhetilanteen
mielletään siinä siis kaiken käsitteistämisen keskeiseksi tulkintakehykkeeksi: se on se
perusta, jonka kautta ilmaukset tulkitaan. Näin ollen indeksiset ja muunlaiset kielenyksik-
köt nähdään periaatteessa aivan samanlaisina. Ankkuroinnin käsite onkin nähdäksemme
kahdella tavalla hyödyllinen. Yhtäältä se antaa kestävän semanttisen perustan koko kielen
läpäisevän indeksisyyden kuvaamiselle (ks. etenkin Visapää 2008). Toisaalta se tarjoaa
uudenlaista semanttista kantavuutta ja teoreettista pohjaa kapeammassa mielessä indek-
sisten elementtien kuvaamiselle, jota aiemmin on tehty melko deskriptiivisesti.

Indeksisiä ilmauksia on kuvattu eritoten siinä Benvenisten (1966 [1956]) ja Jakobsonin
(1971 [1957]) aloittamassa ja Silversteinin (1976, 1993) edelleen kehittämässä traditiossa,
joka kuvaa kielenkäytön kahtena toisiinsa kytkeytyvänä ulottuvuutena — lausuman ja
puhetapahtuman maailmana. Silverstein (1976: 22–25) jakaa ilmaukset kolmeen ryhmään:
referentiaaliin eli maailmaa kuvaaviin, *referentiaaliin indekseihin*, joilla on lisäksi
kontekstista täydentyvä merkitys, sekä *puhtaisiin indekseihin*, jotka ilmaisevat pelkästään
kontekstipiirteitä. Myös Hanks (1996: 178) on kehittänyt indeksisyyden kuvausta tällä
jatkuomalla. Hänen mukaansa referentiaaliset indeksit määrittävät referentiaalisen kuvion
(*figure*) eli tarkoitteen indeksistä taustaa (*ground*) vasten. Viittaavat ilmaukset luovat itse
oman indeksisen taustansa, mikä sopii hyvin keskustelunanalyysin ajatukseen siitä, että
konteksti on dynaaminen ja alati muuttuva. Näkemys kielellisten merkitysten referenti-
aalista ja pragmaattisesta ulottuvuudesta onkin pitkälti yhteneväinen sen kanssa, miten
keskustelunanalyysi hahmottaa puhetilanteen konstruoinnin: konteksti muovaa jokaista
vuoroa, ja jokainen vuoro jäsentää puhetilannetta uudelleen seuraavan tulkinnan pohjaksi.
Silversteinin ajattelun ja keskustelunanalyysin kaksoiskontekstuaalisuuden käsitteen on
eksplisiittisesti rinnastanut Etelämäki (2006).

Kun lingvistit puhuvat indeksisistä ilmauksista ja kun he käyttävät indeksin käsi-
tettä viitaten etenkin äsken mainittuihin teoreetikoihin, he kuitenkin helposti jättävät
indeksin ja indeksisyyden sitomatta tiettyyn kielen teoriaan; indeksisyyttä käsitellään
toisin sanoen irrallisena, muista kielen ilmiöistä erottuvana erityistapauksena. Tämä on

¹¹ Ankkuripaikka-käsitteen staattisuuden kritiikistä ks. Laury 2002.

siinä mielessä oireellista, että indeksisiä ilmauksia ei itse asiassa ole pystytty kuvaamaan kattavasti missään semanttisessa teoriassa, ja monissa kielioppikuvauksissa indeksejä ei ole pystytty lainkaan käsittelemään. Indeksisyttä olisi syytä käsitellä rinnan muiden semanttisten ilmiöiden kanssa. Nähdäksemme kognitiivisen kieliopin ankkuripaikka voisi olla sellainen käsite, jonka avulla indeksisyyden kuvausperinne olisi mahdollista sitoa kokonaisvaltaiseen kielelliseen taustateoriaan. Toisaalta Silversteinin, Hanksin ja keskustelunanalyysin dynaaminen, indeksinen merkitysnäkemyks voisi samalla rikastaa ankkurointikuvausmallia nostamalla esiin sen, miten kielelliset ilmaukset jäsentävät paitsi asiaintiloja myös meneillään olevaa puhetilannetta. Havainnollistamme tätä seuraavaksi demonstratiivipronominien kuvauksella.

Langackerin (1987: 126–128) ankkurointimallin mukaan demonstratiivipronominien keskeinen indeksinen tehtävä on profiloida jokin olio suhteessa ankkuripaikkaan. Lingvistisen antropologian ja keskustelunanalyysin piiristä noussut demonstratiivitutkimus puolestaan esittää, että demonstratiivipronomit jäsentävät vuorovaikutuskontekstia (esim. Hanks 2005; Laury 1997; Seppänen 1998; Cornish 1999; Etelämäki 2006). Esimerkiksi Etelämäen (2006) mukaan demonstratiivien indeksinen tehtävä on jäsentää vuorovaikutuskontekstia ilmaiseamalla, ovatko puhuja ja vastaanottajat yhteisymmärryksessä siitä toiminnasta, josta käsin viittauksen tarkoite on tunnistettavissa. Näennäisesti kaukana toisistaan olevien määritelmien ei nähdäksemme tarvitse olla keskenään ristiriidassa, sillä se, mitä keskustelunanalyysissä kutsutaan toiminnalliseksi taustaksi, voidaan ymmärtää kognitiivisen kieliopin termein ankkuripaikaksi — tai vähintään ankkuripaikan yhdeksi ulottuvuudeksi. Demonstratiivikuvauksen yhteydessä on otettava huomioon, että Langacker edustaa sitä perinteistä lingvististä traditiota, jonka mukaan demonstratiivipronomit aktivoivat taustakseen spatiaalisen alueen. Jos keskustelunanalyttinen tieto demonstratiivipronominien toiminnallisesta luonteesta tuodaan kognitiiviseen kuvaukseen, yksipuolinen oletus pronominin spatiaalisesta taustasta voidaan kyseenalaistaa, ja demonstratiivipronominien voidaan osoittaa profiloivan ankkuripaikasta viittauksen taustaksi sen sosiaalisen ja toiminnallisen ulottuvuuden. Samalla koko ankkuripaikan käsitettä voitaisiin laajentaa ja monipuolistaa siten, että sen lähtökohdaksi otetaan koko vuorovaikutustilanne ja sen toiminnallinen jäsentyminen.

Demonstratiivipronominien tutkimus voi osoittautua havainnolliseksi lähtökohdaksi myös kognitiivisen kieliopin käsitteistäjä-käsitteen staattisuuden purkamisessa (ks. jaksoa Puhuja ja keskustelijat). Käsitteistämisen intersubjektiivisuutta valaisevat esimerkiksi Etelämäen (2005, 2006) tulokset siitä, miten demonstratiivipronomit jäsentävät puhetilanteen eri tavoin. Pronomini *tämä* jäsentää puhetilanteen epäsymmetriseksi: se ilmaisee, että puhuja ja vastaanottaja(t) eivät tarkastele tarkoitetta yhteisestä taustasta käsin ja että puhuja antaa tarkoitteelle tulkinnan siinä lausumassa, jossa pronomini esiintyy. Pronomit *tu* ja *se* puolestaan implikoivat symmetristä taustaa ja sitä, että keskustelijoilla on yhtäläinen pääsy tarkoitteeseen. Jos ja kun pronomit näin ilmaisevat sitä, kuka antaa tarkoitteelle tulkinnan, ne jäsentävät samalla vuorovaikutuksen osallistujien välisiä käsitteistyssuhteita — sitä, kuka tai ketkä hahmottuvat meneillään olevien kuvausten ensisijaisiksi käsitteistäjiksi — ja siten ohjaavat tarkoitteiden yhteistä tulkintaa vuorovaikutuksessa.

KIELI SKEEMOINA

Edellä olemme päätyneet puhujien ja keskustelijoiden, puhetilanteen ja indeksisten kielen elementtien tarkastelun kautta siihen, että keskustelijat tuottavat käsitteistyskiä yhdessä. Samalla olemme osoittaneet, kuinka myös puhetilanteen konventionaaliset jäsennykset ovat osa semantiikkaa ja kielioppia. Toisin sanoen oletamme, että myös puhetilannetta käsitteistetään. Kehittelemme lopuksi lähestymistapaamme kielelliseen merkitykseen kognitiivisen kieliopin skeeman käsitteen kautta. Skeema on kognitiivisen merkitysnäkemys ydinkäsitteitä, ja juuri sen avulla tulee todeksi se, miten kognitiivinen kieliteoria kytkee kielen kognitioon. Tässä artikkelimme päättävässä jaksossa haluamme herättää keskustelua siitä, miten skeeman käsitettä voi soveltaa myös sosiaalisen toiminnan jäsenysten analyysiin.

Kognitiivisessa kieliopissa skeemalla on kaksi käyttötapaa. Ensinnäkin skeeman käsitettä käytetään kuvaamaan kielellisistä ilmauksista eri abstraktiotasoilla tehtyjä yleistyksiä, rakennemalleja, jotka toimivat samalla sääntöjen vastineina (esim. transitiivilauseen skeema). Toiseksi skeemalla viitataan ihmisen jäsentyneisiin toimintamalleihin ja tietorakenteisiin. Kokemukset ja käsitykset esimerkiksi fysikaalisesta todellisuudesta tai kulttuurisista konventiosta ohjaavat ihmisen havaintoja ja toimintaa ja toimivat samalla uuden tiedon tulkinnan perustana. Tämä jälkimmäinen skeemakäsitteen käyttötapaa on tullut osaksi kognitiivisen kielentutkimuksen teoriaa ja myös kognitiivista kielioppia lähinnä Johnsonin mielikuvaskemojen teoriasta (1987; ks. tarkemmin Onikki 1994). Skeema-käsitteen kahta käyttöä yhdistää se, että kummassakin on kyse yleistyksistä, jotka muuntuvat kokemusten myötä. Käsittelemme kumpaakin pohtien niiden hyödyllisyyttä vuorovaikutuksen kuvaamisessa ja sopivuutta keskustelunanalyttisen menetelmän taustalla oleviin oletuksiin. Vuorovaikutuslingvistiikassa rakenneskeema on tuotu esiin nimenomaan syntaksin näkökulmasta (esim. Couper-Kuhlen ja Thompson 2000; Helasvuo 2001), mutta keskustelun jäsentyneisyyttä ei kuitenkaan ole pyritty kytkemään laajempiin kognitiivisiin tietorakenteisiin. Tarkastelemme aluksi sitä, millä tavoin skeeman käyttö kieliopin rakenneyksikkönä sopii yhteen keskustelunanalyysin kanssa. Lopuksi pohdimme sitä, mitä mielikuvaskemat voivat tuoda keskustelunanalyysiin ja toisaalta mitä keskustelunanalyysi voi tarjota mielikuvaskemoja koskevaan teoriaan.

KIELELLISET RAKENTEET SKEEMOINA

Konventionaalisten yksikköjen jäsentyneellä (ja alati jäsentyvällä) varastolla (Langacker 1987: 57; P. Leino 1993: 60; Herlin ja Visapää 2005a: 7) tarkoitetaan sitä, että kielioppi koostuu sääntöjen sijaan vain spesifisyystasoltaan erilaisista skeemoista ja skeemojen välisistä luokitus-suhteista (Langacker 1987: 53–54, 58).¹² Kyseessä on perustavanlaatuisen näkökulmaero perinteisellä ja varsinkin generoivalla säännön käsitteellä operoiviin kielioppinäkemuksiin. Ero tulee havainnollisesti esiin puhuttaessa siitä, miten kielioppi

¹² Kielellinen yksikkö on vakiintunut kokonaisuus, jonka puhuja tuottaa sellaisenaan, ei kokoa pala palalta, »vaan voi poimia sen sellaisenaan suoraan kielellisen varastonsa hyllyltä» (P. Leino 1993: 60; Langacker 1987: 57). Kieliopilliset rakenteet ovat skemaattisia yksiköitä, jotka eroavat leksikaalisista rakenteista vain spesifisyystasoltaan.

nähdään suhteessa kielen muutokseen tai variaatioon. Skeeman ja sitä toteuttavan todellisen kielellisen ilmauksen välinen suhde voi olla täydellisesti yhteensopiva, jolloin ilmaus on täysin skeeman mukainen eli täydellisesti *sanktioitu*, tai se voi olla osittainen, jolloin ilmaus ei vastaa täysin skeemaa; jälkimmäisiin viitataan ekstensioina eli laajentumina, jotka mahdollistavat kielen jatkuvan muuttumisen. Näin skeema näyttääytyy myös kielioppiin sovellettuna joustavana ja käytössä muuntumiskykyisenä: puhuja ja kuulija arvioivat kunkin ilmauksen kohdalla sanktioinnin asteen (eli yhteensopivuuden skeeman kanssa) riittävän samankaltaisuuden pohjalta. Langacker (1987: 66, 71) toteaaakin, että todellisessa kielenkäytössä juuri tästä asteittaisuudesta ja käyttötilanteen vaikutuksesta johtuen on yleensä vaikea tehdä eroa täydellisen ja osittaisen yhteensopivuuden välillä; tästä syystä kognitiivisessa kieliopissa puhutaan mieluummin ilmausten *konventionaalisuuden* kuin *kieliopillisuuden* asteesta. Olisi pohdinnan arvoista, sopusiko tällainen joustava näkemys kieliopista perinteistä sääntökuvausta paremmin keskustelunanalyysiin. Kun Langacker tai kieliopillisten rakenteiden emergoitumista tutkinut Hopper (1998) puhuvat kieliopin käyttöpohjaisuudesta ja kielellisten yksikköjen konventionaalisuudesta, keskustelunanalytytöt tarkastelevat samassa hengessä sitä, miten kielelliset rakenteet syntyvät vuorovaikutuksessa (Schegloff 1996). Alati todellisissa käyttötilanteissa uudelleen jäsentyvä, »elävä kielioppi» (Herlin ja Visapää 2005a), on siis nähdäksemme mahdollista yhdistää keskustelunanalyysin tapaan käsitellä kielioppia keskustelijoiden resurssina.

Keskustelunanalyysin kannalta toiveita herättävä onkin Langackerin (2001: 146) luonnehdinta kielen yksiköistä: ne on parasta nähdä toiminnan skemaattistuneina kuvioina (*patterns*), joita ei voi erottaa käyttötapahtumista. Lisäksi Langacker (mp.) katsoo, että mitkä tahansa käyttötapahtuman puolet — ja jopa laajat sekvenssit — voivat riittävästi toistettuina vakiintua kielellisiksi yksiköiksi. Tosin on syytä huomauttaa, että analyysin tasolla keskustelutilanteen dynaamisuus ja sitä kautta skeemojen dynaamisuus on asia, jota kognitiivisessa kieliopissa ei ole pystytty ottamaan huomioon. Yksiköt kyllä muovautuvat käyttötapahtumissa suhteessa siihen, millaisena ne ovat puhujan mielessä, mutta itse tilanteinen dynaamisuus on jäänyt kuvauksessa vielä syrjään (ks. kuitenkin Seppäsen ja Herlinin artikkelia tässä numerossa). Skeemaa onkin syytä tarkastella suhteessa keskustelunanalyysin ajatuksiin keskustelusta jäsentyneenä toimintana ja toisaalta keskustelun kaksoiskontekstuaalisuudesta (ks. jaksoa Puhuja ja keskustelijat), koska skeemalla voidaan edellä jo mainittuun tapaan viitata myös toiminnan jäsentyneisyyteen.

Kuten edellä osoitimme, ihmisillä on jäsentynyttä ja tässä mielessä skemaattista tietoa myös vuorovaikutustilanteista ja niiden etenemisestä. Keskustelijoilla on siis metodista tietoa siitä, miten asioita keskustelussa tehdään. Sen pohjalta keskustelijat muotoilevat vuoronsa kulttuurissaan tunnistettaviksi teoiksi, ja sen pohjalta he myös tulkitsevat toistensa vuoroja. Keskusteluntutkijat ovat osoittaneet, että ihmiset orientoituvat tietynlaisiin toiminnan hahmoihin. Pienin toimintajakso on vieruspari: tervehdystä seuraa yleensä tervehdys, kysymystä vastaus, kutsua kutsusta kieltäytyminen tai siihen suostuminen ja niin edelleen. Vierusparien varaan rakentuu siis kahta vuoroa isompiakin toimintajaksoja, joista on löydettävissä oma sisäinen rakenteensa. Toiminnot jäsentyvät toimintajaksoiksi, joista ainakin osaa voidaan ajatella kulttuurisina konventioina, yleistyksinä, jotka kie-

lenpuhuja tunnistaa ja joita hän puhuessaan käyttää hyväkseen.¹³ Tästä näkökulmasta ne vastaavat vähintään sitä, mitä kognitiivinen kielioppi kutsuu (rakenne)skeemoiksi, jotka ovat konventionaalisuudessaankin alati muuntuvia.

Toimintajaksojen nimeäminen skeemoiksi ei luonnollisesti sellaisenaan vie keskustelunanalyysia eteenpäin, vaan olennaista on, millaisia seurauksia tällainen analyysi tuo niiden tulkintaan. Elimellinen osa skeema-ajattelua ovat ne abstraktiotasot, joille kukin yleistys asettuu, sekä eri skeemojen keskinäiset luokitussuhteet, joita on kahdenlaisia: elaboraatioita eli toteumia ja ekstensioita eli laajentumia. Yksi seuraus kognitiivisen kieliopin mukaan tulosta voisikin olla perusjäsennysten keskinäisten suhteiden systemaattinen tutkiminen. Vieruspari on mitä ilmeisimmin abstraktin tason toiminnallinen skeema, jonka elaboraatioina voisi pitää esimerkiksi kysymys–vastaus ja kutsu–kieltäytyminen–vieruspareja. Tarkempaa pohdintaa vaatisi kuitenkin sen selvittäminen, miten keskustelua jäsentävien skeemojen ja niiden toteumien suhde jäsentyy hierarkkisesti: onko esimerkiksi kutsu–kieltäytyminen–pari kysymys–vastaus-parin elaboraatio vai ekstensio? On myös empiirinen kysymys, onko toiminnallisten skeemojen keskinäisillä suhteilla keskustelun etenemisen kannalta ylipäättään merkitystä.

Toisaalta keskustelunanalyysi voisi tässäkin kohdin tuoda kognitiiviseen kielioppiin lisää dynamiikkaa. Koska skeemat ovat malleja, joiden pohjalta ihmiset toimivat, niille on oletettava tietty pysyvyys; jos ne eläisivät lakkaamatta, ne eivät sopisi toimintaohjeiksi. Ne eivät kuitenkaan ole kiveen hakattuja, vaan alttiita muuntumaan ihmisten tarpeiden mukaan. Tämä jo edelläkin puheena ollut skeemojen muuntuvuus ilmenee kieliopissa skeemojen käyttöpohjaisuutena: ne muotoutuvat todellisista kielenkäyttötilanteista (ks. jaksoa Puhuja ja keskustelijat). Kuvausta siitä, miten skeemojen muuntuminen kielenkäyttötilanteissa tapahtuu, kognitiivinen kielentutkimus ei ole tähän mennessä juuri tarjonnut. Keskustelunanalyysin metodi yhdistettynä kognitiivisen kieliopin teoriaan voi syventää tältä osin näkemystä skeemoista.

Tarkasteltuamme edellä skeemaa merkityksiä ja toimintaa strukturoivana kielellisenä rakenteena pohdimme lopuksi skeeman käsitteen toista ulottuvuutta, skeemaa tietorakenteena, ja sen mahdollista soveltuvuutta vuorovaikutustutkimukseen.

TAUSTATieto SKEEMOINA

Kognitiivisessa kieliopissa merkitys nähdään niin sanotusti ensyklopedisena, ja merkityksen ensyklopedisuuden kuvaamisessa skeeman käsite on keskeisessä asemassa. Myös tällöin skeema on eräänlainen yleistys, mutta luonteeltaan kuitenkin muuta kuin yllä kuvattu rakennemalli. Ensyklopedisen merkitysnäkemys mukaan kielellisen merkityksen ja »maailmantiedon» välille ei voi vetää jyrkkää rajaa. Kielellinen yksikkö avaa pääsyn rikkaaseen merkitysverkkoon, josta konteksti rajaa kulloiseenkin kielenkäyttötilanteeseen relevantin osan. Tämä kuvataan kognitiivisessa kieliopissa hahmo/kehys-jäsennyksinä: merkitys jäsentyy hahmona (*profile*) kehystävää taustatietoa (*base*) vasten. Klassinen

¹³ Tällainen ajatus voi rinnastua esimerkiksi tekstintutkimuksen puolella esitettyihin ajatuksiin laajempien toimintajaksojen sopivuudesta skeema-ajatteluun tai tekstin kokonaisrakenteen kuvaamisesta skeeman kautta; ks. esim. Östman 1999; Mäntynen 2006.

esimerkki on sukulaistermistö: *enon* merkitystä ei voi ymmärtää ilman viittausta sukulaisuussuhteisiin; substantiivin *eno* hahmona on siten olio, joka hahmotuu skemaattista sukulaisuusverkkoa vasten.

Kielellinen käsite tai sellaisten kokonaisuus voi siis toimia toisen taustana, mutta taustan käsite mahdollistaa myös ei-kielellisten ja esikäsitteellistenkin hahmotusten toimimisen taustana. Merkitysrakenteen taustatiedon kuvaamiseen skeema on omaksuttu kognitiiviseen kielioppiin erityisesti Johnsonin (1987) ja Lakoffin ja Johnsonin (1980) tutkimusten kautta. Ne käsittelevät ruumiilliseen kokemukseen pohjautuvia niin kutsuttuja mielikuvaskemoja, hahmotustapoja, jotka syntyvät ihmiselle vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa ja jotka vaikuttavat erilaisten kognitiivisten prosessien taustalla. Johnson ja Lakoff korostavat merkityksen ruumiillisuutta ja näkevät abstraktin ajattelun pohjautuvan fyysiseen kokemukseen – mielikuvaskemaattisen jäsennyksen kautta.¹⁴ Mielikuvaskemat ovatkin heidän mukaansa ihmisen ensisijainen tapa jäsentää todellisuutta (Johnson 1987: 30). Johnson (1987: 126) on luetellut kaikkiaan 27 mielikuvaskemaa; esimerkkejä ovat OLIO, SÄILIÖ, OSA-KOKONAISSUUS, TÄYSI-TYHJÄ, PINTA, VÄYLÄ, ESTE, ESTEETTÖMYYS, SYKLI (mielikuvaskemoja on esitellyt suomeksi Onikki 1994: 76–79, ks. myös Onikki 2000: 103–106; mielikuvaskemojen keskinäisestä hierarkkisuudesta ks. Peña 2008).

Oletusta tietorakenteiden mielikuvaskemaattisesta jäsenytyisyydestä on hyödynnetty etenkin metaforan ja polysemian tutkimuksessa. Esimerkiksi ihmisen kognitiivisia toimintoja kuvataan konventionaalisesti SÄILIÖ-metaforiikan avulla (esim. *Päässäni ei ollut yhtään ajatusta, En saa asiaa mielestäni!*). Yhtenä ongelmana mielikuvaskemojen kuvausvoimassa on ollut se, onko osoitettavissa kielestä irrallaan olevaa evidenssiä niiden psykologisesta todellisuudesta (ks. Gibbs ja Collston 1995). Psykologista tutkimusta on kuitenkin tehty esimerkiksi siitä, miten ne voisivat selittää pienten lasten käsitteellisen ajattelun syntyä (Mandler 2004); Rohrer (2005) esittelee joitakin neurobiologisia perusteita mielikuvaskemojen oletukselle.

Tähän asti mielikuvaskemoja on kuitenkin tutkittu ennen muuta kielellisistä rakenteista lähtien. Kun skeeman käsitettä soveltaa keskusteluaineistoon, tarjoutuu mahdollisuus irrota kielellisistä skeemoista ja näin saada evidenssiä mielikuvaskemojen olemassaololle toiminnan jäsennyksistä. Keskustelunalyysin metodilla on mahdollista päästä kuvaamaan juuri sitä, miten keskustelun osallistujilla on skemaattista tietoa vuorovaikutustilanteista ja niiden etenemisestä. Tällaisen aineiston ja metodin avulla voidaan kysyä myös rohkeammin: orientoituvatko puhujat mielikuvaskemoihin ja jäsenyvätkö puhetilanteen toiminnot mielikuvaskemaattisesti? Etelämäki ja Herlin (tulossa) tarkastelevat tältä kannalta muun muassa TASAPAINO-skeemaa: esimerkiksi kannanotoissa on merkityksellistä, onko toinen kannanotto yhtä voimakas vai voimakkaampi kuin ensimmäinen. Kognitiivisen kieliopin ja keskustelunalyysin kohtauspaikalla olisikin kiinnostavaa yhä yksityiskohtaisemmin katsoa, missä määrin puhetilanteen konstruointiin vaikuttavien jäsennysten voi nähdä olevan yhteydessä erilaisiin mielikuvaskemoihin.

¹⁴ Johnsonin mielikuvaskema pohjautuminen ruumiilliseen kokemukseen erottaa sitä jossain määrin esimerkiksi kognitiotieteen tavasta puhua tietorakenteen merkityksistä (vrt. Johnson 1987: 20–21; Onikki 1994: 72, 106).

Ensyklopediseen merkitysnäkemykseen kuuluu myös olennaisena osana ajatus siitä, että kielen rakenteet avaavat pääsyn laajoihin tietorakenteisiin. Puhujilla on kielenkäyttötilanteissa lähes rajaton määrä aiempiin kokemuksiin perustuvaa tietoa, joka voi eri tavoin ohjata kielellisiä valintoja ja siten vuorovaikutuksen etenemistä. Kuten Onikki (1994: 70–71) toteaa, on suuri haaste rajata taustatiedosta se osa, joka on kulloinkin relevanttia kielellisten valintojen kannalta. Keskustelunanalyysissa puolestaan on lähdetty siitä, että vain se osa taustatiedosta, johon keskustelijat orientoituvat toiminnassaan, on merkityksellistä. On kuitenkin mahdollista — ja toisaalta kiinnostavaa —, että kielellisiin valintoihin vaikuttaa seikkoja jollakin sellaisella yleisemmällä tasolla, joka ei suoranaisesti ilmene mikrotason käytänteissä.

Jatkossa olisi tärkeää tutkia sitä, miten erilaiset kielen rakenteita ja taustatietoa strukturoivat skeemat todennetaan ja miten niihin orientoitutaan yhdessä: yhtäältä keskustelijat pystyvät juuri skeemojen konventionaalisuuden ja pysyvyyden ansiosta tarkkailemaan toimintojen kulkua, toisaalta jokainen vuoro muokkaa meneillään olevan toiminnan skeemaa. Voitaisiin ehkä olettaa, että keskustelussa on päällekkäin monia mahdollisia skeemoja, joista aina jokin nousee vuorovaikutuksen kannalta keskeiseksi. Toisin sanoen on mahdollista olettaa toimintaskeemojen joukko, josta jokainen vuoro avaa uuden »valikon» seuraavalle puhujalle. Konventionaaliset skeemat jäsentyvät tilanteiksi tulkinnoiksi vain suhteessa meneillään olevaan toimintaan — tai voisiko sanoa: meneillään olevaan toiminnalliseen skeemaan.

LOPUKSI

Olemme ryhtyneet luomaan pohjaa kielen sekä sosiaalisen että kognitiivisen ulottuvuuden huomioonottavalle tutkimukselle lähtökohtanamme se, että sosiaalinen on aina pohjimmiltaan kognitiivista ja samoin kognitiivinen sosiaalista. Tavoitteenamme on ollut osoittaa, että tällainen tutkimussuuntaus on mahdollista luoda yhdistämällä keskustelunanalyttinen metodi kognitiivisen kieliopin teoriaan. Nähdäksemme yhdistämisen ei tarvitse merkitä uuden tutkimussuuntauksen, »kognitiivisen vuorovaikutuslingvistiikan», perustamista, vaan suuntausten luova yhdistely mahdollistuu tässä artikkelissa osoittamallamme tavalla (ks. myös Etelämäki ym. 2004a ja b; Seppänen ja Herlin tässä numerossa; Etelämäki ja Jaakola tässä numerossa; Etelämäki ja Herlin tulossa; Visapää 2008).

Olemme kuvailleet kummankin tutkimussuuntauksen lähtökohtia, niiden suhdetta teoriaan ja aineistoon sekä niiden keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Toimme esiin kummankin lähestymistavan heikkouksia samalla osoittaen, miten suuntaukset täydentävät toisiaan. Sen jälkeen paneuduiimme kolmeen teemaan, puhujiin ja käsitteistäjiin, puhetilanteeseen ja skeemaan. Esitimme, että käsitteistäjän idean yhdistäminen intersubjektiiviseen merkityksenmuodostukseen dynaamistaisi ajatusta kieliopin rakenteista käsitteistykseenä. Ensinnäkin puhetilannetta konstruoidaan siinä missä asiaintiloja. Toiseksi tarjosimme ankkuroida käsitettä kielen kokonaisvaltaisen indeksisyyden kuvausvälineeksi. Ehdoitimme myös, että ankkuroida käsite kytkisi indeksisten kielen elementtien kuvauksen luontevasti kognitiivisen kieliopin teoriaan. Viimeisessä jaksossa tarkastelimme sitä, miten sekä kielioppi että toiminta jäsentyvät skemaattisesti, ja toisaalta ehdotimme, että keskustelunanalyysin avulla havaittuja toiminnan skemaattisia jäsennyksiä tarkasteltai-

▷

siin jatkossa myös suhteessa kognitiivisen kieliopin tietämykseen muista skemaattisista jäsennyksistä; samalla kognitiivinen kielioppi rikastuisi skeemojen muotoutumisen dynamiikan ymmärtämisellä. Toimme esiin myös taustatiedon kuvaamisen problematiikan, jota kumpikaan suuntaus ei ole kyennyt ratkaisemaan.

Ehdottamamme yhdistämisprojektin hyötyä kannattaa tarkastella ainakin kolmesta näkökulmasta. Mitä yhdistäminen antaa kognitiiviselle kieliopille, mitä keskustelunanalyysille ja mitä kielentutkimukselle ylipäätään? Kognitiivisen kieliopin näkökulmasta vastaus on ilmeinen: dynaamisuus ja vuorovaikutus ovat elementtejä, jotka ovat olleet sivuroolissa ja otettu huomioon lähinnä periaatteen tasolla. Keskustelunanalyysin kannalta kysymys on ongelmallisempi. Siinä pyrkimyksenä on operoida niin sanotuilla puhujien kategorioilla, minkä vuoksi mitkä tahansa teoreettiset käsitteet tuovat analyysiin kutsu-mattoman vieraan äänen. Menetelmän tuottamia kuvaustuloksia olisi kuitenkin tärkeää kytkeä teoriaan, jotta niillä olisi laajempaa vaikuttavuutta. Kognitiivinen kielioppi sopii lingvistisen keskustelunanalyysin rinnalle, koska suuntausten näkemykset kieliopista ja puhetilanteesta ovat osoittautuneet pääosin yhteensovitettaviksi.

Ehdottamamme sosiaalis-kognitiivisen sitoumuksen hengessä kielentutkimuksen tuottaman tiedon ei pidä olla ristiriidassa sen kanssa, mitä tiedetään sosiaalisesta toiminnasta, eikä sosiaalista toimintaa tulisi tarkastella sellaisten jäsennyksien kautta, jotka ovat ristiriidassa sen kanssa, mitä tiedetään ihmisen kognitiosta. Kieli on linkki sosiaalisen ja kognitiivisen välillä, ja rohkenemme väittää, että sitoumuksen mukainen tutkimus on tieteidenvälistä tieteenalan sisällä: psykologia, sosiologia ja antropologia kohtaavat toisensa kielentutkimuksessa. Kielen sekä sosiaalisen että kognitiivisen luonteen huomioonottavan tutkimustradition synnyttäminen mahdollistaa entistä paremmin myös tieteidenvälisen keskustelun. Kielentutkija voi tarjota uusia hypoteeseja ja ehkä selityksiäkin toisille tieteille. Tällainen yhteistyö voisi tuottaa uusia kysymyksiä, tietoa ja ymmärrystä.

LÄHTEET

- BENVENISTE, EMILE 1966 [1956]: *La nature des pronoms*. – Benveniste, Emile: *Problèmes de linguistique générale* 1 s. 251–257. Paris: Gallimard.
- CHAFE, WALLACE L. 1994: *Discourse, consciousness and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: Chicago University Press.
- CORNISH, FRANCIS 1999: *Anaphora, discourse, and understanding: Evidence from English and French*. Oxford: Clarendon Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – THOMPSON, SANDRA A. 2000: Concessive Patterns in Conversation. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Bernd Kortmann (toim.), *Cause, condition, concession, contrast. Cognitive and discourse perspectives* s. 381–410 Berlin: Mouton de Gruyter.
- Discourse Studies*. Volume 8 Issue 1 2006.
- DU BOIS, JOHN 1980: Beyond definiteness: The trace of identity in discourse. – Wallace L. Chafe (toim.), *The pear stories: Cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production* s. 203–274. Norwood, N. J.: Ablex.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2005: Context and referent in interaction. – Ritva Laury (toim.), *Mi-*

- nimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse* s. 12–37. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominista* tämä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ETELÄMÄKI, MARJA – HERLIN, ILONA (tulossa): Image-schemas in talk-in-interaction. Kognitiivisen kielentutkimuksen maailmankongressiin (ICLC 2009) hyväksytty esitelmä.
- ETELÄMÄKI, MARJA – HERLIN, ILONA – JAAKOLA, MINNA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – VISAPÄÄ, LAURA 2004a: Merkitys vs. toiminta? Kognitiivisen kielentutkimuksen ja keskustelunanalyysin yhdistämisestä. Esitelmä kansainvälisessä konferenssissa Kielioppi ja konteksti Budapestissä huhtikuussa 2004.
- 2004b: Suomen *t(u)ota* kognitiivisen kieliopin ja keskustelunanalyysin valossa. Esitelmä kansainvälisessä konferenssissa Kielioppi ja konteksti Budapestissä huhtikuussa 2004.
- ETELÄMÄKI, MARJA – JAAKOLA, MINNA 2009: *Tota* ja puhetilanteen todellisuus. – *Virittäjä* 113 s. 188–212.
- FETZER, ANITA 2004: *Recontextualizing context: Grammaticality meets appropriateness*. Amsterdam: John Benjamins.
- GIBBS, R. W. JR. – COLSTON, H. L. 1995: The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations. – *Cognitive Linguistics* 6 s. 347–378.
- GOFFMAN, ERVING 1964: The neglected situation. – *American Anthropologist* vol. 66 no. 6 part 2 s. 133–136.
- GONZALEZ-MARQUEZ, MONICA – MITTELBERG, IRENE – COULSON, SEANA – SPIVEY, MICHAEL J. (toim.) 2007: *Methods in Cognitive Linguistic*. Amsterdam: John Benjamins.
- HAKULINEN, AULI 1989 (toim.): *Suomalaisen keskustelun keinoja* 1. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2001: On some uses of the discourse particle *kyl(lä)* in Finnish conversations. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margaret Selting (toim.), *Studies in Interactional Linguistics* s. 171–198. Amsterdam: John Benjamins.
- HANKS, WILLIAM F. 1990: *Referential practice. Language and lived space among the Maya*. Chicago: University of Chicago Press.
- 1996: *Language & communicative practices*. Oxford: Westview Press.
- 2005: Explorations in the deictic field. – *Current Anthropology* 46(2) s. 191–220.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the making: The emergence of syntactic units in Finnish conversational discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Jyväskylä: Gaudeamus.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILONA – VISAPÄÄ, LAURA (toim.) 2005a: *Elävä kielioppi. Infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005b: Kielen haju. – *Yliopisto* 2 s. 14–15.
- HOPPER, PAUL J. 1998: Emergent grammar. – Michael Tomasello (toim.), *The new psychology of language* s. 155–175. London: Lawrence Erlbaum.
- HUUMO, KATJA – LAITINEN, LEA – PALOPOSKI, OUTI 2004: *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen

▷

- Kirjallisuuden Seura.
- HUOMO, TUOMAS 2006: 'I woke up from the sofa': Subjective directionality in Finnish expressions of spatio-cognitive transfers. – Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space and person in Finnish* s. 41–65. Amsterdam: John Benjamins.
- 2008: Joko lingvistin nojatuoli joutaisi kaatopaikalle? Introspektiolingvistiikan asemasta kognitiivisessa kielitieteessä. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53 s. 163–180.
- IMO, WOLFGANG 2005: *A Construction Grammar approach to the phrase »I mean« in Spoken English*. <http://w3.ub.uni-konstanz.de/v13/volltexte/2005/1560/pdf/In-LiSt42.pdf>.
- JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAKOBSON, ROMAN 1971 [1957]: Shifters, verbal categories, and the Russian verb. – *Selected writings II* s. 130–147. The Hague: Mouton de Gruyter.
- JOHNSON, MARK 1987: *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination and reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- KARLSSON, FRED 1998: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KOTILAINEN, LARI 2007: *Konstruktoiden dynamiikkaa*. Väitöskirjan johdanto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4442-7>.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoonaa. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire, and dangerous things*. Chicago: Chicago University Press.
- 1990: The Invariance Hypothesis: Is abstract reason based on image schemas? – *Cognitive Linguistics* 1 s. 39–74.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press.
- LAMBRECHT, KNUD 1994: *Information structure and sentence form: Topic, focus and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1990: Subjectification. – *Cognitive Linguistics* 1 s. 5–38.
- 1991: *Foundations of Cognitive Grammar II. Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- 1999: *Grammar and conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2001: Discourse in Cognitive Grammar. – *Cognitive Linguistics* 12 s. 143–188.
- 2008: *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2002: Interaction, grounding and third-person referential forms. – Frank Brisard (toim.), *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference* s. 83–115. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LEINO, JAAKKO 2003: Antaa sen muuttua. *Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin

yliopiston suomen kielen laitos.

- LEVINSON, STEPHEN 2003: *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005: Living with Manny's dangerous idea. – *Discourse Studies* 7 s. 431–453.
- 2006: Cognition at the heart of human interaction. – *Discourse studies* 8 s. 85–93.
- MANDLER, JEAN M. 2004: *The foundations of mind: Origins of conceptual thought*. Oxford: Oxford University Press.
- TE MOLDER, HEDWIG – POTTER, JONATHAN (toim.) 2005: *Conversation and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MÄNTYNEN, ANNE 2006: Näkökulmia tekstin ja tekstilajien tutkimukseen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 42–71. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OCHS, ELINOR – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – THOMPSON, SANDRA 1996: *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kielio pillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakselilla kuvataan? – *Virittäjä* 109 s. 525–551.
- 2008: Kielentutkijan mielikuvituksen puute eli mihin todelliseen kielenkäyttöön perustuvaa aineistoa tarvitaan. – *Virittäjä* 112 s. 276–284.
- ONIKKI, TIINA 1994: Skeema merkitysrakenteen ja taustatiedon kuvauksessa. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan* s. 70–138. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2000: Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. – Anu Airola, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen (toim.), *Merkillinen merkitys* s. 85–114. Helsinki: Gaudeamus.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PEÑA, MA SANDRA 2008: Dependency systems for image-schematic patterns in a usage-based approach to language. – *Journal of pragmatics* 40 s. 1041–1066.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kielio pissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75. Turku: Turun yliopisto.
- ROHRER, TIM 2005: Image Schemata in the brain. – Beate Hampe & Joe Grady (toim.), *From perception to meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics* s. 65–196. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on Conversation*. Vol. 1 & 2. Toim. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell Publishing.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- SANCHEZ-AYALA, IVO 2003: Constructions as Resources for Interaction: Lists in English and Spanish Conversation. – *Discourse Studies* 5(3) s. 323–49.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1992: Repair after next turn: The last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. – *American Journal of Sociology* 97:

▷

- 5 s. 1295–1345.
- 1996: Turn organization: One intersection of grammar and interaction. – Ochs, Elinor & Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 52–133. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2006a: Interaction. – N. J. Enfield & Stephen C. Levinson (toim.), *Roots of human sociality. Culture, cognition and interaction* s. 70–96. London: Berg.
- 2006b: On possibles. – *Discourse studies*. Volume 8 Issue 1 s. 145–157.
- 2007: *Sequence organization in interaction: A primer in conversation analysis I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – ELINOR OCHS – SANDRA A. THOMPSON 1996: Introduction. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 1–51. Cambridge: Cambridge University Press.
- SELTING, MARGARET – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH (toim.) 2001: *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit*. Tämä, tuo, se ja hän viittamassa keskustelun osallistujiaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – HERLIN, ILONA 2009: Kuvauksista seurauksiin. Kaksiulotteinen konstruktio niin A että. – *Virittäjä* 113 s. 213–245.
- SHIROINEN, MARI 2001: Kuka pelkää, ketä pelottaa. *Nyky-suomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1976: Shifters, linguistic categories, and cultural description. – Keith B. Basso & Henry A. Selby (toim.), *Meaning in anthropology* s. 11–56. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- 1993: Metapragmatic discourse and metapragmatic function. – John A. Lucy (toim.), *Reflexive language. Reported speech and metapragmatics* s. 33–58. Cambridge: Cambridge University Press.
- SORJONEN, MARIA-LEENA 2001: *Responding in conversation. A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- VERHAGEN, ARIE 2005: *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax and Cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WIERZBICKA, ANNA 1988: *The Semantics of grammar*. Amsterdam: Benjamins.
- ÖSTMAN, JAN-OLA 1999: Coherence through Understanding through Discourse Patterns: Focus on News Reports. – Wolfram Bublitz, Uta Lenk & Eija Ventola (toim.), *Coherence in Spoken and Written Discourse* s. 77–100. Amsterdam: John Benjamins.

GRAMMAR AS CONCEPTUALIZATION AND AS ACTION: COMBINING COGNITIVE GRAMMAR AND CONVERSATION ANALYSIS

This article is a theoretical address, whose objective is to combine the method of Conversation Analysis with the theory of Cognitive Grammar. Unifying these approaches aims at creating an approach that includes both

the social and cognitive nature of language. The authors first outline the fundamental principles of each approach, how each deals with theory and data, as well as their main points of interest, concentrating on their respective strengths and weaknesses. The possibilities for combining these two approaches are then dealt with in more detail through an analysis of three different themes.

The authors first examine the role given to speakers and conversational interactants in both approaches and consider from whose perspective the emergence of meaning is examined. The authors posit that combining the idea of a conceptualizer (as described in Cognitive Grammar) with the idea of intersubjective meaning (as described in Conversation Analysis) would open up a more dynamic view to grammar and provide a better starting point for describing interactional meanings conveyed by grammar. The authors then analyse the ways in which the construal of the world and speech situations are dealt with in both approaches. At this point, the authors bring our attention to the fact that speech situations are construed in the same vein as other states of affairs, and discuss how the concept of anchoring would benefit the description of the thoroughly indexical nature of language. Finally, the authors address schema, one of the fundamental concepts of Cognitive Grammar, and its applicability in describing spoken interaction. In addition, they consider the ways in which Cognitive Grammar could be enriched should the formation of schemas be examined as an integral part of genuine language use.

In conclusion, the authors consider in general terms what combining these two strands of research can give to the fields of Cognitive Grammar and Conversation Analysis, and to linguistics in a broader sense. The article ends with a suggestion of a social-cognitive commitment: knowledge produced by linguistic research should not stand in contradiction to what we know of social action, and, moreover, knowledge produced by research on social interaction should not stand in contradiction to what we know of human cognition. ■

Kirjoittajien yhteystiedot (address):

Marja Etelämäki ja Minna Jaakola:

Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, PL 3

00014 Helsingin yliopisto

Ilona Herlin ja Laura Visapää:

Suomen kielen tutkijat, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto

Sähköpostit:

etunimi.sukunimi@helsinki.fi